

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"ב, 2022, שאלון: 22262

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1- המדינה החשמונאית ושליטיה

סעיף א'

פעולה ראשונה – יצירת קשרים עם מדינות אחרות

לחשמונאים היה חשוב לקיים יחסי ידידות עם אימפריות כדי שיהיו לה בני ברית. בנוסף, החשמונאים סברו, שבמידה ותתקף אותן אימפריה אחת, אזי האימפריה השנייה תבוא לעזרתה.

להלן הרחבה על פעולותיהם של שלושה ממנהיגי החשמונאים:

יהודה המכבי – יהודה כרת ברית עם רומא, המעצמה החדשה בעולם. יהודה המכבי הבין, שכדי להמשיך ולהיאבק בבית סלווקוס עליו לטפח קשרים מדיניים, ולכן יזם את הברית עם רומא. הייתה זו ברית הגנה בין יהודה לרומא, שבה התחייבו היהודים לסייע לרומא במלחמותיה ולהימנע מלעזור לאויביה. רומא מצידה התחייבה לעזור ליהודים במלחמותיהם. **רומא נתפסה בעיני מרבית השליטים החשמונאים כמעצמה שתוכל לספק להם הגנה וביטחון ומעבר לעוצמה המדינית החדשה של הברית הזו מול בית סלווקוס, הייתה זו מעין "הצהרה רשמית" של הרפובליקה הרומאית במעמדה העצמאי של הממלכה החשמונאית ובשליטיה.**

יוחנן הורקנוס – יוחנן חידש את הברית עם רומא (134 לפנה"ס) כדי שאם אחת המדינות באזור תתקף אותו, תבוא האימפריה הרומית לעזרתו. בנוסף, כרת יוחנן ברית עם מצרים כדי שאם האימפריה הסלווקית תתקף את ממלכת החשמונאים או את מצרים, החשמונאים והמצרים ילחמו אחד לצד השני כנגד הסלווקים.

אלכסנדר ינאי – אלכסנדר ינאי שמר על קשרים טובים עם מצרים ואף היה בקשר הדוק עם מלכת מצרים באותה תקופה, קליאופטרה ה-3.

פעולה שניה – כיבושים והגדלת האוכלוסייה היהודית בממלכה

יהודה המכבי – ליהודה המכבי היה חשוב להגדיל את שטח הממלכה, את מספר התושבים ובעיקר את מספר התושבים היהודים. לכן, בתקופתו התנהלו מלחמות, שנועדו לקבוע את אופייה היהודי של ארץ ישראל. יהודה נלחם ביישובי הנוכרים באזור שפלת החוף ובאזור הגליל והגלעד. כתוצאה מהלחימה, ברחו חלק מהתושבים הנוכרים מהממלכה (כמו בגליל).

שמעון התרסי – גם שמעון, כמו יהודה אחיו, כבש שטחים וניהל קרבות כדי להגדיל את מספר היהודים בממלכה. פעולה ידועה של שמעון הייתה גירוש תושבי יפו וגזר (ערים נוכריות) והבאת יהודים ממקומות שונים במקומם.

יוחנן הורקנוס - יוחנן הורקנוס וצבאו הרסו מקדשים וערים נוכריות במקומות שנכבשו על ידם, אך יוחנן הנהיג מדיניות חדשה כלפי הנוכרים – **מדיניות הגיור**. הוא נקט במדיניות של גיור אוכלוסייה שלמה בכפייה. בפועל, הגיור התבצע הן מתוך רצון והן מתוך כפייה. הוא גייר את האדומים וסיפח את אדום למדינה החשמונאית. גיור זה היה מיוחד, משום שנכפה על עם שלם. תושבי הערים ההלניסטיות שסירבו להתגייר – גורשו, ועריהן נחרבו עד היסוד.

מטרת מדיניות הגיור: יוחנן הורקנוס רצה לחזק את כוחה של מדינת החשמונאים באמצעות הגדלת מספר תושביה היהודים. מדיניות הגיור הגדילה את מספר התושבים היהודים בממלכה.

יהודה אריסטובולוס - מדיניות הגיור נמשכה גם בימי יהודה אריסטובולוס, בנו הבכור של יוחנן הורקנוס. אריסטובולוס השלים את כיבוש הגליל מידי היטורים (יטורים = שבט ערבי שחי בדרום לבנון) וגייר את תושבי הגליל. גיורם לא נתקל בקשיים, מפני שמרביתם היו שמיים ודיברו ארמית. יש לציין שארמית הייתה גם שפת הדיבור של יהודי א"י.

סעיף ב'

פעולה ראשונה – הפיכת השליטים החשמונאים למלכים

פעולה זו יצרה התנגדות כי מלך הוא תואר שמגיע מהעולם היווני ולא מהיהדות.

יהודה אריסטובולוס - יהודה אריסטובולוס ערך שינוי רב משמעות במעמד ההנהגה החשמונאית. בנוסף להיותו כוהן גדול, הוא הכתיר עצמו למלך. **כיצד הוא עשה זאת?** הוא פשוט מינה את עצמו למלך. אגב, מעשה זה היה מנוגד למסורת היהודית, שקבעה כי מלך הוא רק מי שמוצאו מבית דוד.

אלכסנדר ינאי – אלכסנדר, ממש כמו אחיו הגדול, הכתיר עצמו למלך, וזאת בניגוד למסורת היהודית שקבעה שמלך יהיה רק מי שמוצאו מבית דוד. בנוסף, אלכסנדר הרחיב את סמכויותיו גם לתחומים של חקיקת חוקים ושל שפיטת אנשים. **יש צורך לציין שפעולות אלו (המלכתו למלך וכן חקיקת חוקים ושיפוט) היו בניגוד גמור להחלטת אסיפת העם בשנת 140 לפנה"ס שאז סבו של אלכסנדר, שמעון, קיבל סמכויות מאסיפת העם אך לא סמכות למלוך ולא סמכות של חקיקה ושיפוט.**

פעולה שנייה – היחס להלניזם

בתקופת ממלכת החשמונאים היחס להלניזם השתנה לאורך השנים. בתחילה הייתה התנגדות להלניזם אך בהמשך חלה התקרבות להלניזם דבר שיצר תרעומת בקרב חלק מהיהודים שרצו לשמור על דתם ותרבותם ולא לחקות את התרבות של עם אחר.

אלכסנדר ינאי – היחס להלניזם הופך לחיובי מאוד. ינאי פעל והתנהג כשליט הלניסטי יותר מקודמיו.

מעבר לעובדה שהוא נשא שם יווני (אלכסנדר) ולעובדה שצבאו היה מורכב בעיקר מחיילים שכירים יוונים, הוא גם נשא את התואר מלך שזוהי העתקה מהתרבות ההלניסטית שבה המלך הוא השליט המוחלט. אחיו של אלכסנדר, יהודה אריסטובולוס, החל עם תואר המלוכה ואלכסנדר המשיך בתהליך זה. בנוסף, אלכסנדר היה השליט הראשון שטבע מטבעות משלו וכל זאת בשפה היוונית. גם הלבוש וגם המנהגים בחצר מלכותו של אלכסנדר דמו מאוד ללבוש ולמנהגים של כל מלך הלניסטי אחר. כל הפעולות הללו עוררו כעס רב בקרב חלק מהיהודים, בעיקר המעמד הנמוך שראה בחיקוי ההלניזם תופעה פסולה.

שאלה 2- מקור – השלטון הרומי ושלטון הורדוס

סעיף א'

שני הבדלים בין שלטון ישיר לשלטון עקיף:

הבדל ראשון – שלטון ישיר הוא למעשה שלטון של נציבים שמגיעים ישירות מרומא. לעומת זאת, שלטון עקיף (מלך חסות) הוא שלטון של מלך שמגיע מתוך העם.

הבדל שני – הנציבים שמגיעים מרומא באים לתקופה קצרה יחסית, לעיתים לשנתיים ואז הם עוברים לתפקיד אחר. לעומת זאת, מלך חסות יכול להישאר בתפקידו לכל החיים ואף להעביר את תפקידו לבנו כפי שהיה עם הורדוס.

הרומאים העדיפו לפעול בצורה של שלטון עקיף ('מלך חסות') בשל מספר סיבות:

- סיבה ראשונה - **הבטחת שמירת השקט באזור הנשלט** – כשקיים שלטון של מלך חסות האוכלוסייה מתנהגת בצורה הרבה יותר נוחה וחופשית, מכיוון שהשולט הוא מבני עמה. העם רואה בכך סוג של עצמאות, ולכן היחס שלו לכובש הוא מתון יותר.
- סיבה שנייה - **חיסכון בכוח אדם של הרומאים** – הכוונה היא שבמקום שאנשים בכירים מהשלטון הרומאי יגיעו עם עוזריהם לארץ ישראל, יארגנו את הנעשה שם ויפעילו רומאים רבים בתפקידים שונים, היהודים הם אלה ששולחים בעצמם נציגים ששולטים על עמם.
- סיבה שלישית - **מניעת חיכוך עם האוכלוסייה המקומית** – הכוונה היא שכאשר מולך מלך חסות נמנע חיכוך בין השלטון הרומאי וחייליו לבין האוכלוסייה המקומית

הרומאים העדיפו לפעול בצורה של שלטון ישיר בשל מספר סיבות:

סיבה ראשונה - השליט מגיע מתוך רומא ולכן יש לו אינטרס לקדם את העם שלו. הוא לא מגיע מתוך העם הנכבש ולכן הוא לא נוטה להיכנע לקבוצות לחץ מתוך העם הנכבש.

סיבה שנייה - השליט מגיע לתקופה קצרה ולכן יש לו אינטרס להשיג הישגים תוך זמן קצר.

סיבה שלישית - לשליט יש אופציה לקידום לאחר שהוא מסיים את תפקידו ולכן הוא רוצה להוכיח את עצמו כמה שיותר.

סעיף ב'

יוסף בן מתתיהו מסביר את מעשיו המנוגדים של הורדוס בכך שמצד אחד הורדוס אהב אנשים וקידם אותם אך אם מישהו פעל נגדו הורדוס התנהל מולו באופן אלים ואכזרי. הורדוס אהב כבוד ותכונה זו גרמה לו להתנהל באופן שונה מול האנשים. בנוסף, הורדוס רצה להרגיש שהוא הנערץ היחיד ("מתוך רצונו להיות הנערץ היחיד") והמעשים שהוא עשה היו לתהילתו. אין ספק שיצר הנקמנות שהיה טבוע בו היה חלק מעניין זה.

שני מעשים: "נדיבות והטובות שנהג הורדוס כלפי כל האנשים" – הורדוס היה טוב לאנשים ועשה חסדים איתם.

"וואולם שיביט אדם אל מעשי הנקמה והעוול...יראה בו טבע של חיה שכל מתינות זרה לו" – הורדוס היה אדם אכזר והתנהל כמו חיה אם חשב שהוא צריך להתנקם במישהו.

"בדברים שהחניף לחזקים ממנו, באותם דברים עצמם רצה שיחניפו גם לו" – הורדוס ידע ליצור מצב בו הקיסרים והמלכים סביבו הרגישו שהם מקבלים את כל מה שהם רוצים אך במקביל היה לו חשוב שכך זה יהיה גם כלפיו.

שאלה 3- "המרד הגדול"

סעיף א'

שלושה מן הגורמים למרד הגדול:

גורם ראשון - מתח בין היהודים לנוכרים בעקבות חיזוק מעמדם של הנוכרים על ידי השלטון הרומאי

– מאז ראשית ימי הכיבוש הרומי התחזק מעמדה של האוכלוסייה הנוכרית (האוכלוסייה הלא יהודית) בארץ ישראל. הנציבים הרומאים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני האוכלוסייה היהודית. דוגמא ידועה היא הסכסוך שהיה בעיר קיסריה. הסכסוך החל בימיו של הנציב פליקס (52 – 60 לספירה). היהודים שישבו בעיר זו טענו, שהיא עיר יהודית כי הורדוס (שהיה מלך יהודי) בנה אותה, ולכן הם צריכים לשלוט בה. לעומתם, טענה האוכלוסייה הנוכרית (ההלניסטית), שקיסריה אינה עיר יהודית כי היא נבנתה עבור הקיסר הרומאי. בנוסף הם טענו שיש בה מאפיינים הלניסטיים רבים, ולכן הם (ההלניסטים) צריכים לשלוט בה. לאחר שהקיסר נירון פסק בשנת 66 לספירה שקיסריה אינה עיר יהודית פרצו בעיר מהומות בין היהודים לנוכרים. דבר זה גרם למהומות ולמעשי אלימות בערים מעורבות נוספות.

גורם שני - **מצוקה כלכלית, מעשי העושה של הנציבים והגברת הקיטוב הכלכלי** – בתקופת הנציבים הרומאים הועמקה והתחזקה המצוקה הכלכלית. השלטון הרומי הטיל מיסים כבדים על האוכלוסייה, איכרים רבים התרוששו וחלקם אף איבד את הבעלות על אדמותיהם. גם בקרב הפועלים בעיר, כמו הבנאים, שררה אבטלה חמורה. לעומתם, הידקו המשפחות העשירות את שיתוף הפעולה עם השלטון הרומי. הם אף עשקו את פשוטי העם, ובכך גדל והתגבר הקיטוב הכלכלי בין העשירים לעניים. בנוסף, הנציבים הרומים - בעיקר אלבינוס (62 – 64 לספירה) ו - פלורוס (64 – 66 לספירה) - עשקו, גזלו, חמסו וגנבו את רכושם של חלק מהיהודים שחיו בארץ.

גורם שלישי - **התגברות הקנאות בקרב היהודים והופעתן של תנועות משיחיות** - באותה תקופה היו באוכלוסייה היהודית קבוצות של אנשים קיצוניים. הם קראו למרוד בשלטון הרומאי, מכיוון שלפי דעתם הכניעה לשלטון רומאי היא חטא, שכן היהודים נותנים למישהו אחר חוץ מאלוהים לשלוט עליהם. ככל שגברה המצוקה הכלכלית בקרב יהודי ארץ ישראל כך גברה השפעתם והתחזק כוחם של תומכי המרד ברומא. **אותם יהודים קיצוניים פעלו גם נגד היהודים שנחשדו בשיתוף פעולה עם**

הרומאים. היהודי הראשון שהם רצחו היה יונתן בן חנן שמספר שנים לפני כן היה הכוהן הגדול. הוא נחשד על ידי הסיקרים בשיתוף פעולה עם הרומאים ולכן הוא נרצח. בנוסף, בתקופה זו התרבו בקרב היהודים אנשים שהאמינו בגאולה ובישועה. חלקם אף טען שהם נביאים שחוזים את הגאולה והחלו להשמיע את דבריהם. **חלקם קרא למרד ברומא** ודבר זה יצר תסיסה ואי שקט בקרב היהודים. אחד מהם היה יהודי ששמו יהושוע. הרומאים טענו לגביו שהוא מסית למרד ובשנת 33 לספירה צלבו אותו. ביהדות הוא ידוע בשם ישו.

סעיף ב'

תוצאות המרד בתחום הדתי

התחום הדתי ספג את המכה הקשה ביותר. חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש, ששימש מרכז דתי, משפטי, מדיני – לאומי של העם היהודי במשך כ- 600 שנה, יצרו משבר עמוק בעולמם של היהודים. כתוצאה מחורבן בית המקדש לא ניתן היה לקיים את המצוות הקשורות בבית המקדש: הקרבת קורבנות, עלייה לרגל לירושלים, מתן תרומות ומעשרות לכוהנים וללוויים ועוד. כמו – כן, משרת הכוהן הגדול התבטלה, ומעמד הכוהנים והלוויים נפגע. בנוסף, מוסד הסהנדריין, שהיה המוסד הדתי העליון ושימש גם כהנהגה מדינית, חדל מלפעול.

תוצאות המרד בתחום הכלכלי

פגיעה בחקלאות: המרד הגדול פגע בענפי החקלאות השונים. באזור ירושלים ובאזורים הסמוכים לירושלים, הפגיעה הייתה חמורה ביותר: הרומאים שרפו שדות, השחיתו יבולים וכתרו עצים. חלק מהשטחים החקלאיים הושמדו בידי היהודים עצמם, כדי שהרומאים לא יוכלו להשתמש בשטחים אלה.

הפקעת קרקעות: השלטון הרומאי הפקיע קרקעות מבעלות יהודית. היקף התופעה אינו ברור. יש הטוענים, כי הופקעו רק קרקעותיהם של מורדים שנהרגו או נלקחו בשבי. לעומתם, יש הטוענים, כי הופקעו קרקעות בכל רחבי הפרובינקיה יהודה כאמצעי ענישה קולקטיבי. חלק מהקרקעות שהופקעו הועברו לבעלות הקיסר וחלקן נמסרו לנוכרים ולמשפטי פעולה. כתוצאה מהפקעת הקרקעות, יהודים הפכו לאריסים.

מיסים: בנוסף למיסים הרגילים שהיהודים נהגו לשלם לפני המרד, כמו מס גולגולת, הם חויבו בתשלום של מס מיוחד אחרי המרד: המס היהודי (מס של שתי דרכמות). מס זה הוטל כעונש על כל היהודים בשטחי האימפריה הרומאית, והוא נועד להחזקת מקדש יופיטר – ראש האלים הרומאיים.

תוצאות המרד בתחום הדמוגרפי – דלדול אוכלוסין

אובדן ההנהגה היהודית: רוב מנהיגי המרד נהרגו בזמן המלחמה או הוצאו להורג בשבי. המעטים שהצליחו להישאר בחיים ולא נתפסו נאלצו להסתתר ולא יכלו להמשיך לתפקד כמנהיגים. **הידלדלות היישוב**: כתוצאה מהמרד נהרגו מאות אלפי יהודים – כרבע מהאוכלוסייה היהודית בארץ. ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו כותב שבמהלך המרד מצאו את מותם מיליון!!! איש. הנטייה הרווחת בקרב רוב ההיסטוריונים היא שמספר זה הוא גוזמה, אך אין ספק שמספר ההרוגים היה רב מאוד. מספר ההרוגים הגדול נבע הן מהמלחמה ברומאים, הן ממלחמת האחים שהתחוללה בירושלים והן מרעב וממגפות.

הרס יישובים: בערים רבות בארץ ישראל כמו קיסריה חל שינוי בהרכב האוכלוסייה, מאחר והן התרוקנו מתושביהם היהודים.

בנוסף, כמאה אלף יהודים נלקחו בשבי על ידי טיטוס (מחריב ירושלים ומחריב בית המקדש) למצעד ניצחון ברומא, ולאחר מכן – חלקם נשלחו לעבודות פרך, חלקם הפכו לגלדיאטורים בערי האימפריה ורבים מהם נמכרו לעבדות.

הסכנות שנשקפו לחברה היהודית לאחר חורבן בית המקדש השני

עקב הייאוש והמשבר, נשקפו לחברה היהודית סכנות רבות:

- 1 – נטישת ארץ ישראל – היה חשש שהיהודים יעזבו את ארץ ישראל מתוך ייאוש או מתוך חשש מפני בעיות וקשיים נוספים מצד האימפריה הרומית.
- 2 – נטישת היהדות – היה חשש שיהודים יעזבו את היהדות ויעברו להאמין בדתות אחרות כמו בנצרות.
- ניתן לציין, שבאותה תקופה החלה הנצרות להתחזק.
- 3 – אי השלמה עם החורבן – היה חשש להתפוררותו של העם היהודי, בהיעדר בית המקדש ובהיעדר הנהגה רוחנית מדינית.
- 4 – התרסה (טענות) נגד האלוהים שנטש את עמו והתיר לרומאים הרשעים להחריב את בית המקדש.

שאלה 4 - מקור – מירושלים ליבנה

סעיף א'

תגובה אחת המתוארת בקטע המקור היא תגובה של ייאוש ואבלות שעיקרה פרישה מהנאות החיים כולל החלטה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין. כיבוש ירושלים, חורבן בית המקדש וביטול עבודת הקודש שנעשתה בו מדורי דורות, זעזעו את יסודות עולמם של היהודים וערערו את אורחות חייהם שהיו שלובים עד אותה עת בבירה ובמקדשה. תחושת האובדן שפקדה את היהודים בארץ ישראל ותפוצות הובילה רבים מהם לקיים מנהגי אבלות וקריאה שלא לחזוק לקיום חיים רגילים. תגובה אחרת המתוארת בקטע: סירוב לקיים אורחות חיים אשר מזכירים, ולא במעט, את עבודת הקודש בבית המקדש. כך למשל, מסרבים הפרושין לאכול בשר בשל ביטול הקרבת הבשר ולשתות יין בשל ביטול הנסח. עמדה זו שיקפה תחושה שרווחה בקרב יהודים רבים לפיה חורבן בית המקדש יצרה נתק בין העם לאלוהים וכי עתה אין בפני המאמין דרך לבקש כפרה ומחילה על עוונות. תחושה שהובילה חלק מהיהודים לערער על תכלית הקיום. בספר "חזון ברוך" למשל אנו מוצאים קריאה לעם היהודי שלא לזרוע, להינשא או להוליד ילדים כיוון שללא בית מקדש אבדו הטעם והתכלית לקיומו של העם.

סעיף ב'

על פי קטע המקור מציע רבי יהושע לקיים אורח חיים אשר מאפשר קיום יהודי לצד זכר החורבן באומרו כי אפשר "שלא להתאבל כל עיקר" שכן אלוהים גזר את גזרת החורבן אולם אין להתאבל יותר מדי מכיוון שזו גזרה שמרבית הציבור לא יכול לעמוד בה. לפיכך פעלו חכמי יבנה כדי לנסח הלכה יהודית ולעצב מחדש את הפולחן בכדי שיאפשרו קיום יהודי מחד אך יהיו "זכר למקדש" ו"זכר לחורבן".

כיוון פעולה אחד להתמודדות עם החורבן היה שינוי אופיים של המועדים אשר היו כרוכים בבית המקדש. כך לדוגמה, בזמן בית המקדש המצוות העיקריות של חג הפסח היו: עלייה לרגל, הקרבת קורבן במקדש ואחר כך סעודה שכללה נתח מהקורבן, מצה ואולי מרור. רבן גמליאל השני קבע כי - אכילת מצה ומרור בסעודת הפסח וקריאה בהגדה תהיה המצווה העיקרית "פסח, מצה ומרור". מטרת

השינוי הייתה לקיים את מצוות החג בהעדר בית מקדש, תוך שמירה על זכר החורבן (סדר פסח מסתיים בברכה "בשנה הבאה בירושלים הבנויה") וחיזוק השאיפה לחירות. במאות הבאות, כהמשך לשינוי, נכתבה הגדת פסח שקבעה נוסח אחיד לקיום הסדר וכך נקבע מנהג אחיד בכל קהילות ישראל.

כיוון פעולה שני נגע לניסיון לייצר אחדות בקרב העם היהודי מבחינה דתית, תרבותית וחברתית במציאות שבה אין מרכז רוחני יחיד שבו נקבעת הלכה ואליו עולים לרגל. אחד החידושים החשובים היה קביעת מקומו של בית הכנסת כמקום הפולחן במקום המקדש. בתי כנסת ובציידים בתי מדרש החלו לקום בכל קהילה יהודית. לימוד התורה והתפילה הפכו למרכז עבודת הקודש ביהדות. את ספר התורה וסידור התפילה ניתן היה לקחת לכל מקום ולכן הם התאימו למציאות של שינויים דמוגרפיים בקרב העם היהודי.